

Bartłomiej Michalak*

Mieszane systemy wyborcze na przykładzie Włoch i Rosji. Ordynacja doskonała czy niespełnione nadzieje?¹

Mixed-member electoral systems and in Italy and Russia: ideal solution or unfulfilled hopes? In the mixed-member electoral system a voter casts two votes: one for candidate in a single-member constituency and one for party-list proportional representation. In this study the author discusses the reasons for adopting mixed-member electoral system in selected countries, political outcomes of such decisions as well as reasons for abandoning this procedure. The main focus of this analysis is on the mixed-member electoral systems adopted in Italy and Russia. Consideration regarding mixed-member electoral system is necessary particularly in Poland, as it is frequently being advocated to employ such a procedure in Polish parliamentary elections.

* Doktor nauk humanistycznych w zakresie nauk o polityce. Adiunkt na Wydziale Politologii i Studiów Międzynarodowych Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu; e-mail: www.michalak.prac.umk.pl.

Wstęp

Większość zasadniczych reform wyborczych w XX wieku polegała na przyjęciu modelu reprezentacji proporcjonalnej, która miała stanowić remedium na deformacje wyników wyborów spowodowaną stosowaniem tak

¹ Artykuł powstał w okresie realizacji stypendium naukowego przyznanego na wsparcie działalności naukowo-badawczej w ramach projektu „Przedsiębiorcza uczelnia” współfinansowanego ze środków z Europejskiego Funduszu Społecznego Unii Europejskiej.

popularnych w XIX wieku formuł większościowych. Realizacja postulatu proporcjonalności okupiona była jednak koniecznością rezygnacji z głosowania personalnego na rzecz list partyjnych i wyznaczaniem dużych okręgów wyborczych niesprzyjających wytwarzaniu więzi pomiędzy wyborcami a ich reprezentantami. Z kolei początek XXI wieku przyniósł zainteresowanie systemami mieszanymi (*mixed system*), oferującymi obietnicę realizacji najlepszych cech obydwu sposobów głosowania przy wykorzystaniu tylko jednej ordynacji². W ostatnim czasie w międzynarodowym rozwoju systemów wyborczych wyraźnie widać tendencję do odchodzenia od „klasycznych” systemów ukierunkowanych na realizację jednej, wiodącej funkcji wyborczej, a zaniedbującej wiele innych, w stronę „kombinowanych” systemów wyborczych, które w zamierzeniu mają równoważyć relacje pomiędzy odmiennymi, a często wręcz rozbieżnymi celami³.

Wiele państw postkomunistycznych, dokonujących transformacji ustrojowej, zdecydowało się przyjąć system mieszany: Albania (1992–2009), Armenia (od 1995 r.), Azerbejdżan (1995–2005), Bułgaria (w 1990 r.), Chorwacja (1992–1999), Gruzja (od 1995 r.), Kazachstan (do 2007 r.), Litwa (od 1992 r.), Rosja (1992–2005), Ukraina (1994–2004), Węgry (od 1990 r.)⁴. Tendencje reformistyczne nie ograniczyły się jednak wyłącznie do nowych demokracji. Kilka ustabilizowanych państw demokratycznych pod koniec XX wieku przeprowadziło reformę swoich systemów wyborczych. W 1993 r. Nowa Zelandia zrezygnowała z systemu większościowego, zastępując go mieszanym systemem wyborczym nawiązującym do tego funkcjonującego w Niemczech. W tym samym czasie Japonia odeszła od systemu pojedyn-

² M. Shugart, M. Wattenberg, *Introduction: The Electoral Reoform of the Twenty-First Century?* [w:] *Mixed-Member Electoral Systems: The Best of Both Worlds?*, (ed.) M. Shugart, M. Wattenberg, Oxford University Press, Oxford 2001, s. 1.

³ D. Nohlen, *Prawo wyborcze i system partyjny*, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2004, s. 189.

⁴ Na podstawie: T. Kostadinova, *Do mixed electoral systems matter?: a cross-national analysis of their effects in Eastern Europe*, „Electoral Studies” **ROK** Vol. 21, No. 1, s. 32; A. Reynolds, B. Reilly, A. Ellis, *Electoral System Design: The New International IDEA Handbook*, IDEA, Stockholm 2005, s. 166–173; J.M. Colomer, *The Strategy and History of Electoral System Choice* [w:] *Handbook of Electoral System Choice*, (ed.) J.M. Colomer, Palgrave Macmillan, New York 2004, s. 74–76; L. Massicotte, A. Blais, *Mixed electoral systems: a conceptual and empirical survey*, „Electoral Studies” **ROK** Vol. 18, No. 3, s. 350–351, 354–356; W. Sokół, *Geneza i ewolucja systemów wyborczych w państwach Europy Środkowej i Wschodniej*, Wydawnictwo UMCS, Lublin 2007, s. 153–154; 596–597 oraz danych dostępnych na: www.idea.int; www.electionguide.org [dostęp: 12 kwietnia 2011 r.].

czego głosu nieprzechodniego⁵, a Włochy od systemu proporcjonalnego. Podobnie na początku lat 90. minionego stulecia uczyniła Wenezuela, państwo będące jedną z najstarszych demokracji w Ameryce Łacińskiej. Również tam zrezygnowano z systemu list partyjnych. W ślad za nią podążyły Boliwia i Meksyk⁶. Z drugiej strony w niedalekiej przeszłości mieliśmy także do czynienia ze spektakularnymi rezygnacjami. Od systemu mieszanego odstąpiła Chorwacja w 1999 r., Rosja i Włochy w 2005 r., Ukraina w 2006 r., a na Węgrzech ciągle powraca dyskusja na ten temat.

W tym kontekście nasuwają się następujące pytania badawcze: dlaczego tak wiele państw z tak różną historią polityczną zdecydowało się na zastosowanie któregoś z wariantów systemu mieszanego? Jakie konsekwencje polityczne w tych państwach wywołało wprowadzanie takiego systemu⁷? Dlaczego część z tych państw ostatecznie z niego zrezygnowała? Udzielenie odpowiedzi na wyżej postawione pytania wymaga prześledzenia doświadczeń wybranych państw europejskich. Jest to o tyle interesujące, że również w Polsce od czasu do czasu pojawiają się głosy za przyjęciem systemu mieszanego. Doświadczenia tych, którzy taki system wprowadzili, a później od niego odstąpili, mogą okazać się w tym względzie niezwykle pouczające.

1. Definicja systemu mieszanego

Wbrew pozorom w literaturze przedmiotu nie ma pełnej zgody co do tego, jak należy właściwie rozumieć tę kategorię⁸. Zasadniczą cechą tych systemów jest to, że mandaty w wyborach do parlamentu rozdzielane są pomiędzy partie polityczne w wyniku zastosowania więcej niż jed-

⁵ W systemie pojedynczego głosu nieprzechodniego (The Single Non-Transferable Vote, SNTV) – wybory odbywają się w wielomandatowych okręgach wyborczych (zwykle 3–6-mandatowych). Każdy wyborca dysponuje jednym głosem, który oddaje na konkretnego kandydata. Mandaty zdobywają ci kandydaci, którzy otrzymali kolejno największą liczbę głosów. Szerzej na temat tego systemu zob. m.in.: A. Żukowski, *Systemy wyborcze. Wprowadzenie*, Wyd. Wyższej Szkoły Pedagogicznej, Olsztyn 1999, s. 69–70; W. Sokół, *Geneza i ewolucja*, op. cit., s. 40; B. Michalak, *System pojedynczego głosu nieprzechodniego* [w:] B. Michalak, A. Sokala, *Leksykon prawa wyborczego i systemów wyborczych*, Wolters Kluwer Polska, Warszawa 2010, s. 141–142.

⁶ M. Shugart, M. Wattenberg, *Introduction: The Electoral Reoform*, op. cit., s. 1–2.

⁷ *Ibidem*, s. 2.

⁸ Co więcej, tacy specjaliści jak Dieter Nohlen wręcz kwestionują założenie, że systemy mieszane tworzą w ogóle odrębną kategorię systemów wyborczych. Stanowisko to jest jednak odosobnione. Zob. D. Nohlen, *Prawo wyborcze*, op. cit., s. 125, 129–130.

nej formuły wyborczej⁹. W praktyce oznacza to, że jedna z formuł musi mieć zawsze charakter proporcjonalny, podczas gdy druga może być zarówno większościowa¹⁰ (w wariacie z jednomandatowymi lub wielomandatowymi okręgami wyborczymi), jak i quasi-proporcjonalna¹¹, pod warunkiem jednak, że umożliwi wyborcy głosowanie personalne (jak w systemach większościowych) na pojedynczych kandydatów¹². Jedną z bardziej klarownych definicji systemów mieszanych znaleźć można w glosariuszu do mającego charakter wyborczego kompendium *Electoral System Design: The New Interantional IDEA Handbook*¹³, gdzie system ten określono jako taki, w którym reprezentantów wybiera się za pośrednictwem dwóch różnych systemów: proporcjonalnego i większościowego¹⁴.

⁹ Formuła wyborcza decyduje o tym, kto wygrał wybory, w jaki sposób decyduje się, że partia z określonym zasobem głosów ma prawo do określonej liczby mandatów i jak zwycięzcy są rozróżniani od przegranych? Kluczową funkcją formuły wyborczej jest interpretacja tych danych jako podstawowych dla zasadnej dystrybucji miejsc w parlamencie pomiędzy rywalizujące partie. D. Rae, *The Political Consequences of Electoral Laws*, Yale University Press, New Hale 1971, s. 21–22.

¹⁰ Podział systemów wyborczych na proporcjonalne i większościowe bazuje na rozróżnieniu, w jaki sposób dzielone są mandaty pomiędzy partie polityczne: czy w proporcji do liczby popierających je wyborców, czy też w zależności od tego, kto uzyskał matematycznie zdefiniowaną większość głosów.

¹¹ Quasi-proporcjonalne systemy wyborcze to jedna z głównych grup systemów wyborczych zwana również semiproporcjonalnymi lub półproporcjonalnymi. Cechą charakterystyczną tej grupy jest to, że zawierają w sobie równocześnie pewne cechy większościowych i proporcjonalnych systemów wyborczych. Zapewniają reprezentacje mniejszościom politycznym przy wykorzystaniu mechanizmów charakterystycznych dla systemów większościowych. Wyewoluowały one wprost z systemów większościowych. Ich celem jest więc poprawianie proporcjonalności w warunkach systemów funkcjonujących na podstawie wyborów większościowych. Zob. B. Michalak, *Quasi-proporcjonalne systemy wyborcze* [w:] *Leksykon prawa wyborczego*, op. cit., s. 117.

¹² F. Ferrara, E. Herron, M. Nishikawa, *Mixed Electoral Systems. Contamination and Its Consequences*, Palgrave Macmillan, New York, s. 17.

¹³ Zob. A. Reynolds, B. Reilly, A. Ellis, *Electoral System Design*, op. cit., s. 179.

¹⁴ W innym miejscu tego kompendium napisane jest jednak, że zamiast jednego z wariantów systemu większościowego może być to również bliżej niesprecyzowany „inny” system. Por. ibidem, s. 90. Z kolei na temat rozumienia systemu mieszanego w polskiej literaturze przedmiotu zob. przede wszystkim: W. Sokół, *Geneza i ewolucja*, op. cit., s. 72–78 oraz B. Michalak, *Mieszane systemy wyborcze* [w:] *Leksykon prawa wyborczego*, op. cit., s. 82–83.

2. Włoski system mieszany większościowy

Latem 1993 r. Włochy zaadaptowały mieszany system wyborczy na potrzeby wyborów zarówno do Izby Deputowanych, jak i Senatu Republiki, rezygnując z obowiązującej od zakończenia II wojny światowej ordynacji proporcjonalnej. Przyjęty przez Włochy wariant w postaci mieszanego systemu większościowego (*mixed-member majoritarian*)¹⁵ przewidywał, że 75% mandatów (w obu izbach) będzie rozdzielane w systemie większości względnej z jednomandatowymi okręgami wyborczymi (475 mandatów w Izbie Deputowanych i 232 w Senacie), podczas gdy pozostałe 25% w ramach reprezentacji proporcjonalnej (odpowiednio 155 i 83 mandaty w każdym z nich). Mimo że pomiędzy obydwooma subsystemami (większościowym i proporcjonalnym) nie występowały żadne powiązania w zakresie dystrybucji mandatów (co oznacza, że mandaty w każdym z nich obsadzane były w pełni autonomicznie, bez wpływu drugiego subsystemu), to jednak wprowadzenie negatywnego transferu głosów (*scorporo*) pomiędzy formułą większościową i proporcjonalną¹⁶ powodowało, że system ten można jednak uznać za „częściowo kompensujący”¹⁷. Najistotniejszą róż-

¹⁵ Podział systemów mieszanych na podstawie kryterium połączenia obydwu subsystemów i uzyskanego na tej podstawie dominującego efektu politycznego jest pomysłem Shugarta i Wattenberga (zob. M. Shugart, M. Wattenberg, *Mixed-Member Electoral Systems: A Definition and Typology* [w:] *Mixed-Member*, *op. cit.*, s. 13–15). Warto w tym miejscu wspomnieć, że typologia ta – choć w literaturze przedmiotu często powielana – nie jest jedyną możliwą (por. L. Massicotte, A. Blais, *Mixed electoral systems*, *op. cit.*, s. 346–361; W. Sokół, *Geneza i ewolucja*, *op. cit.*, s. 78–85; B. Michalak, *Mieszane systemy wyborcze*, *op. cit.*, s. 82–83).

¹⁶ *Scorporo*, czyli mechanizm negatywnego transferu głosów, polegał na pomniejszeniu całkowitej liczby głosów otrzymanych przez daną partię polityczną w subsystemie proporcjonalnym o głosy powiązanych z jej listami kandydatów (w praktyce przez te partie zgłoszonych), którzy zdobyli już mandaty w subsystemie większościowym. Odbywało się to w ten sposób, że od sumy głosów uzyskanych przez daną listę w części proporcjonalnej odejmuje się liczbę głosów, powiększoną o 1, kandydata, który w okręgu jednomandatowym zajął drugie miejsce po kandydacie powiązany z daną listą. Tak pomniejszona liczba wyborcza była brana pod uwagę przy kolejnych etapach redystrybucji mandatów w subsystemie proporcjonalnym. Zob. F. Ferrara, *Electoral coordination and the strategic desertion of strong parties in compensatory mixed systems with negative vote transfers*, „*Electoral Studies*” 2004, Vol. 23, No. 3, s. 393–394.

¹⁷ Mechanizmy kompensacyjne stosowane są w obrębie proporcjonalnych i mieszanych systemów wyborczych w celu zmniejszania ich dysproporcjonalności. Zasadniczym celem jest dokonanie wyrównawczej alokacji mandatów, tak by zrównoważyć efekt podreprezentacji słabszych wyborczo ugrupowań wywołany stosowaniem obciążonych metod podziału, wysokich progów wyborczych i instytucji zwiększających poziom de-

nicą pomiędzy wyborami do obydwu izb był zróżnicowany poziom uprawnień wyborców w akcie głosowania. W wyborach do Izby Deputowanych głosujący miał do dyspozycji dwa oddzielne głosy, podczas gdy w wyborach do Senatu mógł oddać tylko jeden, a ten automatycznie był zaliczany do dwu systemów¹⁸.

2.1. Geneza

Zmiana systemu wyborczego, jaka dokonała się we Włoszech, była wynikiem permanentnego kryzysu włoskiego systemu partyjnego, który wybitny włoski politolog Giovanni Sartori nazwał spolaryzowanym pluralizmem, co charakteryzuje systemy o wysokiej fragmentacji (rozdrobnieniu) partyjnym, dużym dystansie politycznym rywalizujących w jego obrębie partii, obecności ekstremizmu oraz ogólnej ideologizacji polityki. Jego cechą zasadniczą był faktyczny brak możliwości zmiany układu rządowego. Stan owego kryzysu, zwany immobilizmem, został spowodowany z jednej strony istnieniem silnej wyborczo i równolegle izolowanej (do 1976 r.) Włoskiej Partii Komunistycznej, a z drugiej hegemonią polityczną chadecji, która do lat 70. XX wieku otrzymywała około 40% poparcie wyborcze, co czyniło z niej partię o dominującym charakterze. Do 1994 r. Chrześcijańska Demokracja uczestniczyła we wszystkich powojennych rządach.

System partyjny Włoch wraz z proporcjonalnym systemem wyborczym przyczyniły się więc do zablokowania demokracji w tym kraju. Oznaczało to stworzenie trwałego układu politycznego, bez jakichkolwiek szans na jego zmianę. Trwanie tego układu, generującego słabe i często zmieniające się tylko w jego obrębie rządy, utrwał właśnie istniejący system wyborczy. Nic dziwnego, że dążeniem ugrupowań rządzących było utrzymanie za wszelką cenę politycznego *status quo*, co z czasem zaowocowało poważnym kryzysem państwa, przejawiającym się w przerostach władzy biurokracji partyjnych oraz narastaniem afer związanych z nielegalnym finansowaniem czołowych partii włoskiej sceny politycznej¹⁹. Seria skandali korupcyjnych, które wstrząsnęły włoską opinią publiczną na początku lat

formacji wyników wyborów, przez wprowadzenie pewnych ułatwień lub gwarancji podczas redystrybucji mandatów. Zob. szerzej: B. Michalak, *Kompensacyjne mechanizmy* [w:] *Leksykon prawa wyborczego*, op. cit., s. 66.

¹⁸ F. Ferrara, *Two in one: Party competition in the Italian single ballot mixed system*, „Electoral Studies” 2006, Vol. 25, No. 2, s. 329–330. Na temat szczegółów instytucjonalnych włoskiego systemu wyborczego zob. też: Z. Witkowski, *Reforma włoskiego prawa wyborczego do Izby Deputowanych i do Senatu Republiki z 4 sierpnia 1993 r.*, „Przegląd Sejmowy” 1995, nr 3, s. 86–98.

¹⁹ Z. Witkowski, *Reforma włoskiego prawa wyborczego*, op. cit., s. 82.

90. XX wieku, ostatecznie przypieczętowała los ordynacji proporcjonalnej, która w powszechnym odczuciu była odpowiedzialna za fragmentację systemu partyjnego, a w konsekwencji za brak politycznej odpowiedzialności i stabilności. W rezultacie w przeprowadzonym 18 kwietnia 1993 r. referendum przytłaczająca większość biorących w nim udział obywateli opowiedziała się za zdecydowanie za zasadniczą reformą prawa wyborczego. W przeciwieństwie jednak do analogicznego referendum, jakie w tym samym czasie przeprowadzono w Nowej Zelandii, we Włoszech wyrażono jedynie sprzeciw wobec aktualnego systemu wyborczego, nie przesądzając bynajmniej o możliwych kierunkach jego zmiany²⁰.

W toku debaty rozpoczętej po referendum wskazywano na następujące cele, jakie realizować powinna nowa ordynacja: ochrona większości parlamentarnych, większa stabilność i wydajność w rządzeniu, bardziej bezpośrednia i przejrzysta relacja między decyzjami wyborczymi elektoratu a formowaniem rządu, konsolidacja systemu partyjnego, zachęcanie do formowania trwałych koalicji rządowych czy wręcz połączenie dotychczasowych partii politycznych w większe formacje, tak by zastąpić spolaryzowany pluralizm partyjny jego umiarkowaną, najlepiej dwubiegową wersją²¹. Nie bez znaczenia było również oczekiwanie, by zwiększyć bezpośrednią odpowiedzialność poszczególnych deputowanych przed ich wyborcami, uwolnić elektorat z ograniczeń wynikających z dominacji partii politycznych i ideologii, a w zamian umożliwić wyborcom dokonanie indywidualnej oceny poszczególnych kandydatów, ich kwalifikacji, charakteru, osiągnięć publicznych itd. Generalnie istniało szerokie, aczkolwiek nieco „mgliste”, przeświadczenie, że reformy wyborcze powinny prowadzić do ulepszenia ogólnego charakteru włoskiej polityki i że dotychczasowy „hiperproporcjonalny” system wyborczy nie może dłużej obowiązywać. Wbrew naturalnemu w tej sytuacji oczekiwaniu zastąpienia ordynacji proporcjonalnej systemem większościowym, zdecydowana większość partii politycznych opowiadała się za jakimś wariantem systemu mieszanego, w którym duża liczba jednomandatowych okręgów wyborczych zostałaby uzupełniona małą liczbą mandatów rozdzielanych proporcjonalnie w sy-

²⁰ R.S. Katz, *Reforming the Italian Electoral Law, 1993* [w:] *Mixed-Member*, *op. cit.*, s. 96.

²¹ W przeciwieństwie do spolaryzowanego pluralizmu w systemie umiarkowanego pluralizmu brak jest istotnych politycznie partii anysystemowych oraz podzielonej politycznie i skonfliktowanej opozycji, żadna partia nie jest z góry wykluczona z przetargów koalicyjnych, występuje relatywnie niski dystans ideologiczny pomiędzy partiami a także ukierunkowana na uzyskanie porozumienia w centrum rywalizacja polityczna. Większość zachodnioeuropejskich systemów partyjnych odpowiada tej właśnie kategorii.

stemie list partyjnych. Jednak polityczna zgoda na rzecz systemu mieszane- go była dopiero początkiem dyskusji na jego temat. Należało jeszcze zdecydować o wielu szczegółowych, ale mających zasadnicze znaczenie z punktu widzenia funkcjonowania całego systemu, paramentach technicznych. To zaś wymagało odpowiedzi na wiele pytań. Czy subsystem większościowy powinien się opierać na formule większości względnej (jak w Wielkiej Brytanii), czy bezwzględnej z dwiema rundami (jak we Francji)? Jak powinna kształtować się proporcja mandatów obsadzanych w obydwu subsystemach? Ilość głosami winien dysponować wyborca: czy tylko jednym – oddawanym bezpośrednio na kandydata i automatycznie na jego partię w systemie proporcjonalnym, czy też i na kandydata, i na listę partyjną? Na jakim poziomie (ogólnokrajowym czy regionalnym) ma się dokonywać dystrybucja mandatów w systemie proporcjonalnym? Jaką metodę podziału głosów na mandaty zastosować? Czy, a jeśli tak, to na jakim poziomie ustanowić klauzulę zaporową? Czy, a jeśli tak, to w jaki sposób powiązać ze sobą głosy uzyskane przez kandydatów startujących w obu subsystemach?²²

2.2. Efekty polityczne

Przyjęcie nowego systemu wyborczego zbiegło się z postępującą szybko- ko erozją dotychczasowego systemu partyjnego i pojawieniem się zupełnie nowych ugrupowań politycznych. W rezultacie nie nastąpił oczekiwany w wyniku zastosowania nowej ordynacji spadek fragmentacji systemu partyjnego. Wytworzył się jednak silny impuls do wchodzenia przez partie w przedwyborcze koalicje, które stały się nowym obowiązującym schematem rywalizacji politycznej we Włoszech. Reguły wyborcze wytworzyły dwa rodzaje aktorów: małą liczbę koalicji i dużą liczbę partii politycznych. W ten sposób powstały warunki umożliwiające alternację władzy w systemie politycznym, pomimo dużej liczby partii²³.

Konstruktorzy systemu wyborczego popełnili jednak błąd, zakładając, że wybory większościowe w jednomandatowych okręgach wyborczych zadziałają automatycznie w sposób „redukcyjny”, tak jak by to wynikało z prawa Duvergera²⁴. Tymczasem stało się odwrotnie. Segment większoś-

²² R.S. Katz, *Reforming the Italian Electoral Law, 1993* [w:] *Mixed-Member*, *op. cit.*, s. 102–105, 108–110.

²³ R. D'Alimonte, *Mixed Electoral Rules, Partisan Realignment and Party System Change in Italy* [w:] *Mixed-Member*, *op. cit.*, s. 323–324.

²⁴ Maurice Duverger zaobserwował, że w tych państwach, gdzie wybory odbywają się według formuły większości względnej, system partyjny przybiera kształt rywalizacji dwupartyjnej. Z kolei system większości bezwzględnej oraz reprezentacja proporcjonal-

ciowy nie dość, że nie spowodował obniżenia liczby partii na poziomie parlamentarnym, to jeszcze wytworzył ich więcej, przyczyniając się w ten sposób do podtrzymania wysokiego poziomu rozdrobnienia systemu partyjnego²⁵. Podczas wyborów w 1994, 1996 i 2001 mniej partii zdobyło mandaty w Izbie Deputowanych w subsystemie proporcjonalnym niż w teoretycznie trudniejszym pod tym względem, większościowym²⁶. By znaleźć wyjaśnienie tego zjawiska, należy zwrócić uwagę na moment, w jakim dokonana się reforma systemu wyborczego: wzrost ogólnej liczby partii, wzrost chwiejności wyborczej elektoratu, duża niepewność, co do wyników wyborczych wobec dekonstrukcji starego układu partyjnego, co w połączeniu z systemem większościowym, wyposażyło te ugrupowania w znaczny potencjał koalicyjny (lub potencjał szantażu politycznego). Dzięki temu mogły one z kolei skutecznie partycypować w obrębie koalicji wyborczych, gdzie na drodze politycznego porozumienia uzyskiwały dostęp dla swoich kandydatów w jednomandatowych okręgach wyborczych²⁷.

Za przykład takiego porozumienia może posłużyć przypadek Ligi Północnej Umberto Bossiego oraz Sojuszu Narodowego kierowanego przez Gianfranco Finiego. Obydwa ugrupowania do wyborów w 1994 r. przystąpiły w sojuszu z Naprzód Włochy Silvio Berlusconi w ramach bloku politycznego pod nazwą Biegun Wolności. Na listy Ligi swoje głosy oddało 8,4% wyborców. Umożliwiło to jej wprowadzenie do parlamentu 117 deputowanych (w tym 107 z okręgów jednomandatowych), co dało jej pierwsze miejsce pod względem wielkości frakcji w nowym parlamencie. Z kolei Sojusz Narodowy z 13,5% głosów zdobył 109 mandatów (w tym 87 w okręgach jednomandatowych), podczas gdy Naprzód Włochy, będąca główną siłą tej koalicji, przy poparciu 21% głosów, uzyskała jedynie 99 miejsc w parlamencie (w tym 74 w jednomandatowych okręgach wyborczych). Tak wysokie uprzywilejowanie partii małych było możliwe wyłącznie z tego powodu, że na mocy umowy koalicyjnej na części terytorium Włoch kandydaci bloku zgłaszani w subsystemie większościowym wywodzili się tylko z jednej z mniejszych partii (np. większość kandydatów startujących na północy

na sprzyjają systemowi wielopartyjnemu. Zob. M. Duverger, *Political Parties. Their Organization and Activity in the Modern State*, Methuen, London 1967, s. 216–255. Szerzej ma temat prawa Duvergera zob. też D. Nohlen, *Prawo wyborcze, op. cit.*, s. 404–406.

²⁵ G. Sartori, *The Party-Effects of Electoral Systems*, „Israel Affairs” 1999, Vol. 6, No. 2, s. 18.

²⁶ R. D’Alimonte, *Mixed Electoral Rules, op. cit.*, s. 324; S. Parker, P. Natale, *Parliamentary elections in Italy*, May 2002, „Electoral Studies” 2002, Vol. 21, No. 4, s. 670.

²⁷ R. D’Alimonte, *Mixed Electoral Rules, op. cit.*, s. 326–327.

Włoch było członkami Ligii Północnej)²⁸. Natomiast siła partii mniejszych wynikała z lojalności ich wyborców. Tak długo, jak mogły one liczyć na głosy swoich zagorzałych zwolenników, dysponowały możliwością zastosowania skutecznego szantażu wobec partii wiodących. Co prawda, potencjał ten był za mały, aby przełożyć go na mandaty w okręgach jednomandatowych, jednak wystarczająco duży, by zagrozić szansom na zwycięstwo faworytów. W rezultacie partie duże były skłonne zaoferować mniejszym ugrupowaniom wiele tzw. pewnych mandatów, w zamian za obietnicę wycofania się z rywalizacji. W ten sposób strategii partii politycznych, będącej konsekwencją określonych rozwiązań instytucjonalnych, doprowadziły do zaskakującego efektu politycznego polegającego na politycznym dowartościowaniu partii dotychczas nieistotnych²⁹.

W procesie wzmacniania partii małych bardzo istotną rolę odgrywał mechanizm *scorporo*. Jego celem pierwszoplanowym była redukcja dysproporcjonalności systemu przez „karanie” partii, które zdobywają dużo mandatów w systemie większościowym, odbieraniem im głosów w systemie proporcjonalnym. W zamierzeniu „inżynierów wyborczych” miało to wyrównać szansę mniejszych ugrupowań przez ułatwienie im rywalizowania o mandaty w części proporcjonalnej. Tymczasem mechanizm ten działał przede wszystkim na niekorzyść dużych partii, które zdobywając większą liczbę mandatów w systemie większościowym, traciły tym samym mandaty w subsystemie proporcjonalnym. Ryzyka takiego nie ponosiły z kolei partie mniejsze, które nie musiały wcale rezygnować z wystawiania kandydatów w jednomandatowych okręgach wyborczych. To z kolei zmuszało duże partie do szukania poparcia ze strony małych ugrupowań po to, by efektywnie rywalizować w subsystemie większościowym (jako koalicja) i nie tracić mandatów w części proporcjonalnej (jako samodzielna partia wchodząca w skład koalicji). Samotny start w okręgach jednomandatowych byłby zbyt ryzykowany, a zagrożeniem mogłyby się okazać nawet te ugrupowania, które nie przekroczyłyby 4% klauzuli zaporowej w części proporcjonalnej. W takich warunkach współpraca partii w ramach przedwyborczych koalicji stała się warunkiem koniecznym dla uzyskania większości parlamentarnej³⁰. W rezultacie większość włoskich partii politycznych nie wystawiała samodzielnie kandydatów w subsystemie większościowym, rejestrowała ich zamiast tego jako kandydatów koalicji. Kluczowym elemen-

²⁸ Zob. M. Bankowicz, *System partyjny Republiki Włoskiej* [w:] *Współczesne systemy partyjne wybranych państw europejskich*, red. M. Grzybowski, A. Ziemia, Wyd. Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 1996, s. 172.

²⁹ G. Sartori, *The Party-Effects of Electoral Systems*, *op. cit.*, s. 18.

³⁰ F. Ferrara, *Electoral*, *op. cit.*, s. 397.

tem koordynacji była zatem polityka zgłaszania i afiliowania kandydatów w okręgach jednomandatowych. Rezultatem końcowym tego procesu było „uproporcjonalnienie segmentu większościowego”. Partiom bardziej opłacała się taka współpraca niż samodzielne wystawienie kandydatów w formule większościowej, nawet jeśli w tym drugim wypadku zwiększało to uzyskiwane rezultaty w formule proporcjonalnej. Praktyka pokazywała jednak, że o wiele więcej partii uzyskiwało reprezentację w tym systemie niż w systemie proporcjonalnym. Paradoks polegał na tym, że subsystem większościowy „mechanicznie” funkcjonował jak czysty system większościowy, a generował rezultaty proporcjonalne³¹.

2.3. Wnioski

Podsumowując efekty obowiązywania systemu mieszanego we Włoszech, można zauważyć, że:

- poziom fragmentacji systemu partyjnego, wbrew oczekiwaniom, nie uległ zmniejszeniu,
- mechanizm negatywnego transferu głosów oraz zjawisko koalicyjnej koordynacji zgłaszanych kandydatur w subsystemie większościowym doprowadziły do znaczącego wzmocnienia mniejszych partii politycznych, co pozwoliło im nie tylko przetrwać, ale w konsekwencji zwiększyć znaczenie w całym systemie politycznym,
- w warunkach włoskiego mieszanego systemu większościowego nie było pełnej gwarancji, że wybory zawsze wyłonią parlamentarną większość,
- zmienił się wzorzec rywalizacji międzypartyjnej z odśrodkowego (przebiegającego w kierunku ekstremum systemu) wielobiegunowego (dotyczącego wielu pól sporu politycznego) na dośrodkowy (oparty na politycznym centrum) i bipolarny (związany z rywalizacją dwóch przeciwstawnych bloków politycznych),
- w rezultacie konsolidacja systemu partyjnego nastąpiła nie w obrębie partii politycznych tylko ich koalicji,
- od 1994 r. koalicje zabiegające o władzę są formowane przed wyborami; zwycięska koalicja tworzy gabinet, dzięki temu obywatele już w czasie wyborów mają obraz przyszłego rządu,
- średni czas funkcjonowania gabinetu wydłużył się zaledwie o kilka miesięcy, a liczba współtworzących go partii uległa nawet zwiększeniu w porównaniu z poprzednią sytuacją.

³¹ R. D'Alimonte, *Italy: A Case of Fragmented Bipolarism* [w:] *The Politics of Electoral Systems*, (ed.) M. Gallagher, P. Mitchell, Oxford University Press, Oxford–New York 2005, s. 266–267.

Włoski system partyjny pod rządami ordynacji mieszanej prezentował się jako zbilansowany system proporcjonalnej reprezentacji, klarownych przedwyborczych alternatyw rządowych i wypracowywanych większości powyborczych. Mimo swego rozdrobnienia system ten wydaje się z pewnością bardziej politycznie odpowiedzialny niż poprzedni, choć tamten był całkowicie stabilny, ale przez to zupełnie wyalienowany. Ważną lekcją, wynikającą z przykładu włoskiego, jest to, że warunki, w jakich wprowadzany jest dany system wyborczy, mają ogromne znaczenie dla jego późniejszych efektów³².

Włoski system mieszany miał jednak zawsze wielu przeciwników. Podstawowym zarzutem kierowanym pod jego adresem było rozdrobnienie, które prowadzić miało do słabych i niestabilnych gabinetów. Za wadę samą w sobie uważano pozostawienie części proporcjonalnej w systemie, który w początkowym zamyśle miał być systemem klasycznie większościowym. Ten zarzut „niedokończonej” reformy stał się zresztą przyczyną kolejnych propozycji (popartych w referendach z lat 1999 i 2000) całkowitej rezygnacji z systemu proporcjonalnego³³. W sytuacji, gdy sprawa dalszej reformy systemu wyborczego wydawała się już całkowicie zamknięta, niespodziewanie Unia Chrześcijańskich Demokratów i Centrum zażądała od sojuszników z Domu Wolności przyjęcia bardziej proporcjonalnego systemu wyborczego w zamian za swoje poparcie dla pakietu reform konstytucyjnych forsowanych przez koalicję. W rezultacie, wskutek politycznych kalkulacji, na kilka miesięcy przed wyborami, w grudniu 2005 r. Włochy zrezygnowały z mieszanego systemu wyborczego, powracając do porzuconego zaledwie 11 lat wcześniej systemu proporcjonalnego. W przeciwieństwie jednak do poprzedniej ordynacji, nowy system zawierał istotną nowość w postaci „premię większościowej”, która przyznawała automatycznie 55% miejsc największej pod względem liczby mandatów partii lub koalicji, jeśli nikt takiej większości nie uzyskał w wyniku wyborów³⁴.

3. Rosyjski system paralelny

Rosyjski mieszany system wyborczy do Dumy Państwowej należał pod względem typologicznym do tej samej kategorii co system włoski, z tą różnicą, że nie miał on żadnych mechanizmów kompensacyjnych, a to czyniło go całkowicie systemem paralelnym, a proporcja mandatów w systemach

³² R. D'Alimonte, *Mixed*, *op. cit.*, s. 342, 345–346.

³³ R. D'Alimonte, *Italy*, *op. cit.*, s. 273.

³⁴ A. Renwick, Ch. Hanretty, D. Hine, *Partisan self-interest and electoral reform: The new Italian electoral law of 2005*, „Electoral Studies” 2009, Vol. 28, No. 3, s. 437–439.

większościowym i proporcjonalnym kształtowała się po równo (225 mandatów w każdym z nich). Wyborcy dysponowali dwoma głosami: jeden oddawany bezpośrednio na popieranego kandydata spośród zgłoszonych w subsystemie większościowym, a drugi na zamkniętą, ogólnofederalną listę partyjną w subsystemie proporcjonalnym.

3.1. Geneza

Decyzja o zaadaptowaniu mieszanego systemu wyborczego zapadła w czasie wyjątkowej niestabilności politycznej i konfliktu prezydenta Borysa Jelcyna z rozwiązaniem, przy użyciu siły, Kongresem Deputowanych Ludowych. Nowa ordynacja nie została uchwalona w drodze ustawy, ale na mocy prezydenckiego dekretu, co już w punkcie wyjścia podważało demokratyczną legitymację tego podstawowego z ustrojowego punktu widzenia aktu. Kontekst, w jakim wypracowano i implementowano zasady wyborcze, wywołał trzy zasadnicze implikacje. Po pierwsze, nie przeprowadzono jakichkolwiek konsultacji międzypartyjnych, a w konsekwencji zabrakło również porozumienia co do ogólnego chociażby kształtu nowego systemu wyborczego. To z kolei dawało świetną okazję prezydentowi Jelcynowi do prowadzenia na szeroką skalę inżynierii wyborczej. Po drugie, wysoki poziom polaryzacji ideologicznej stwarzał silny bodziec do przyjęcia rozwiązań faworyzujących partie o nastawieniu reformistycznym. Po trzecie, prezydent równocześnie wprowadzał nowy porządek konstytucyjny zwiększający uprawnienia dla swojego urzędu³⁵.

Punktem wyjścia prac nad projektem nowej ordynacji był odziedziczony po czasach ZSRR system większościowy³⁶. Za pozostawieniem tego systemu w wariacie z jednomandatowymi okręgami wyborczymi opowiadał się centrowy deputowany Wiktor Bałała. Jego zdaniem rosyjskie partie były jeszcze zbyt słabe, aby właściwie reprezentować interesy społeczne, dlatego projekt jego autorstwa nie przewidywał żadnych elementów reprezentacji proporcjonalnej. Inny szkic prawa wyborczego przygotował Wiktor Szejnis, deputowany frakcji reformistycznej, który stał się głównym architektem przyjętego ostatecznie mieszanego systemu większościowego. W. Szejnis postulował włączenie elementów proporcjonalnych, aby w ten sposób stymulować formowanie się organizacji partyjnych, podczas gdy jednomandatowe okręgi wyborcze służyły zachowaniu lokalnej reprezentacji. Mieszany system wyborczy miał stanowić wielki kompromis pomiędzy korzystnym

³⁵ R. Moser, F.C. Thames, Jr, *Compromise Amidst Political Conflict: The Origins of Russia's Mixed-Member System* [w:] *Mixed-Member*, op. cit., s. 259–260.

³⁶ D. Nohlen, *Prawo wyborcze*, op. cit., s. 361.

dla partii politycznych systemem proporcjonalnym a systemem większościowym sprzyjającym personalnej reprezentacji lokalnych polityków. Nie bez znaczenia dla decyzji o wyborze systemu mieszanego było przekonanie Szejnisa, że partie reformistyczne są w stanie uzyskać wynik korzystny w systemie proporcjonalnym, ale już nie w większościowym. Obawiając się, że w tym drugim subsystemie przewagę będą mieć konserwatywni przeciwnicy nowej formuły, którzy, gdyby dysponowali większością mandatów w nowym parlamencie, mogą zmienić system na w całości większościowy, postulował wprowadzenie równej proporcji mandatów pomiędzy obydwoma systemami³⁷.

Można wskazać następujące cele szczegółowe, jakie projektodawcy nowej ordynacji chcieli osiągnąć. Nadrzędnym miało być ułatwienie formowania się ogólnokrajowych partii politycznych. Reprezentacja proporcjonalna przyniosła silny bodziec do tego prowadzący, gdyż kandydowanie w takim systemie wymaga partyjnej afiliacji i struktur organizacyjnych. Skorzystanie z systemu list zamkniętych znacząco zwiększa kontrolę liderów partyjnych nad procesem nominacji kandydatów. W konsekwencji wszystko to powinno prowadzić do wytworzenia silnego, wewnątrznie zwartego systemu partyjnego. Jego charakter miał być przede wszystkim ogólnorosyjski, dlatego zdecydowano się na jeden ogólnokrajowy okręg wielomandatowy oraz skomplikowany system autoryzacji list przez wyborców uniemożliwiający ich rejestrację wyłącznie na podstawie podpisów poparcia tylko z jednego regionu Rosji. Drugim celem, rozbieżnym w stosunku do pierwszego, była chęć zachowania silnego elementu lokalnej reprezentacji, co zamierzano osiągnąć za pomocą subsystemu większościowego. Wielu polityków obawiało się zbytniej „centralizacji” polityki partyjnej, co miałyby prowadzić do kontrolowania przez Moskwę kandydatów wybieranych z list partyjnych. Poza tym regionalne grupy interesu były istotną częścią bazy popierającej B. Jelcyna. Za oczywiste uznano również, że kandydaci wybrani z jednomandatowych okręgów wyborczych byłiby mniej związani ze swoją partią, a w ten sposób łatwiej podatni na presję ze strony obozu prezydenckiego. Kolejnym spodziewanym efektem miało być ułatwienie uzyskania większości w legislaturze dla ugrupowań proreformatorskich. Jednak brak pewności, co do przewidywanych konsekwencji politycznych zastosowania tylko formuły proporcjonalnej albo tylko większościowej, skłaniał do wyboru wariantu pośredniego w postaci systemu mieszanego. Wreszcie, konstruktorzy prawa wyborczego oczekiwali, podobnie jak we Włoszech, mniejszej liczby partii politycznych w zamian za duże koalicje partyjne,

³⁷ R. Moser, F.C. Thames, Jr, *Compromise Amidst Political Conflict*, op. cit., s. 260–262.

których wytworzenie miało zagwarantować zastosowanie formuły większości względnej (sprzyjającej politycznej konsolidacji w obawie przed działaniem redukcyjnych efektów wynikających z prawa Duvergera) oraz rozłączności (paralelności) obydwu segmentów³⁸.

Wprowadzony w Rosji w 1993 r. system wyborczy był, jak widać, wypadkową różnych, często konkurencyjnych, celów i preferencji co do kształtu rosyjskiej sceny partyjnej czy, szerzej, funkcjonowania całego systemu politycznego. System zamkniętych list partyjnych niewątpliwie mógł przyczynić się do powstania ogólnokrajowych, scentralizowanych partii politycznych. Z kolei jednomandatowe okręgi wyborcze dawały możliwość reprezentacji partykularnych interesów lokalnych. Dodatkowo można było oczekiwać, że w dalszej przyszłości będą one faworyzować duże partie, co w konsekwencji przyczyni się do wytworzenia pożądanego wyglądu sceny politycznej. To, że nie dało się przewidzieć efektu obowiązywania jednego lub drugiego systemu, pozwoliło reformatorom na rozłożenie ryzyka politycznego, gdyż nie istniała w tym czasie żadna sprawdzona strategia zapewniająca zwycięstwo wyborcze. Z drugiej strony, twórcy systemu wyborczego nie byli ograniczeni względami politycznymi czy instytucjonalnymi. Mogli sobie zatem pozwolić na eksperymenty³⁹.

3.2. Efekty polityczne

W wyniku wyborów z 1993 r. do parlamentu rosyjskiego dostało się 11 podmiotów. Najwięcej mandatów (70) zdobył Wybór Rosji. Z kolei najwięcej głosów padło na listy partyjne Liberalno-Demokratycznej Partii Rosji (22,9%), która wygrała w subsystemie proporcjonalnym, zdobywając tam 59 miejsc (w sumie zaś 64). Jednak największymi beneficjentami tych wyborów byli kandydaci niezależni, którzy z jednomandatowych okręgów wyborczych zdobyli łącznie 142 mandaty. Nie nastąpiła więc żadna koncentracja systemu partyjnego. Przeciwnie, wpływ systemu wyborczego (przede wszystkim zaś jego części większościowej) zadziałał nie tylko podobnie pod względem rozdrobnienia do rezultatów przypisywanych wyborom proporcjonalnym, lecz nawet je wzmocnił. Co ciekawe, wybory w subsystemie proporcjonalnym, mimo że okazały się bardzo proporcjonalne (i to w obliczu obowiązywania 5% klauzuli zaporowej) w porównaniu z rezultatami wyborów większościowych, miały paradoksalnie charakter stabilizujący. Do Dumy z list partyjnych weszło tylko 8 partii politycznych, podczas gdy z jednomandatowych okręgów wyborczych 11 oraz 142 deputowanych niezależ-

³⁸ *Ibidem*, s. 263–265.

³⁹ W. Sokół, *Geneza i ewolucja*, *op. cit.*, s. 575–577.

nych. Najsilniejsza partia w systemie proporcjonalnym zdobyła tylko 2,2% mandatów bezpośrednich. Wyniki w subsystemie większościowym skutkowały brakiem odpowiedniej reprezentacji najsilniejszych partii w stosunku do ich udziału w głosach w wyborach proporcjonalnych i reprezentacją ugrupowań, które w parlamencie otrzymały ich poniżej 5% w skali kraju⁴⁰.

Podczas kolejnych wyborów ta tendencja utrzymała się. W wyborach z 1995 r. rywalizowały 43 partie, z czego tylko 4 uzyskały jakiegokolwiek mandaty w części proporcjonalnej przy łącznym poparciu nieco ponad 50% głosów. Oznacza to, że prawie połowa głosów oddana na pozostałe partie przepadła, co musiało zaskakiwać, biorąc pod uwagę proporcjonalny charakter tego systemu. Najsilniejszej partii w części proporcjonalnej (Komunistyczna Partia Federacji Rosyjskiej – 22,3% głosów) udało się tym razem partycypować w mandatach bezpośrednich w sposób odpowiadający udziałowi w liczbie głosów, jakie oddano na jej listę. Natomiast wszystkie pozostałe partie wchodzące do Dumy w subsystemie proporcjonalnym zapłaciły wysoką cenę w mandatach bezpośrednich. Poprzez subsystem większościowy do parlamentu dostało się 7 dalszych partii oraz 78 kandydatów niezależnych. Rozdrobnienie systemu partyjnego utrzymało się więc za sprawą systemu większościowego⁴¹. Rok 1999 jeszcze zwiększył tę fragmentację (choć już nie na tak wysokim poziomie jak w 1993 r.), wprowadzając z subsystemu większościowego 113 podmiotów, w tym 108 deputowanych niezależnych.

Doświadczenia rosyjskie jasno pokazują, że przewidywania wynikające z prawa Duvergera nie zawsze znajdują potwierdzenie empiryczne, a system wyborczy sam w sobie nie jest w stanie wyjaśnić efektów swojego funkcjonowania bez odniesienia do szerszego kontekstu politycznego. Co więcej, rezultaty uzyskiwane przez poszczególne partie polityczne w obydwu częściach różniły się zasadniczo. Dla przykładu, Partia Liberalno-Demokratyczna zawsze przekraczała ustawowo określony próg wyborczy, ale ciągle miała problemy z uzyskiwaniem mandatów bezpośrednich w wyborach większościowych. Zwolennicy komunistów byli pod tym względem bardziej zbilansowani, a partia Ojczyzna–Cała Rosja w 1999 r. odniosła sukces w obydwu częściach. Jednak największą wyborczą skutecznością we wszystkich elekcjach odbywających się pod rządami systemu mieszanego wykazali się kandydaci niezależni⁴².

⁴⁰ D. Nohlen, *Prawo wyborcze*, *op. cit.*, s. 363–364.

⁴¹ *Ibidem*, s. 366–368.

⁴² S. White, *Russia: The Authoritarian Adaptation of an Electoral System* [w:] *The Politics*, *op. cit.*, s. 322–323.

3.3. Wnioski

Podsumowując rezultaty obowiązywania systemu mieszanego w Rosji, można zauważyć, że:

- wyborcy mieli duże „problemy” z politycznym skoordynowaniem swoich głosów w obydwu subsystemach i najczęściej je rozdzielali⁴³,
- subsystem większościowy okazał się niezwykle sprzyjający dla kandydatów niezależnych,
- podobnie jak we Włoszech, poziom fragmentacji systemu partyjnego wzrósł, tym samym oczekiwania co do partyjnej konsolidacji i przypuszczenia na temat tego, jakie partie mogą zyskać, a jakie stracić pod rządami systemu mieszanego, okazały się chybione,
- nastąpił, zakładany, rozwój narodowych organizacji partyjnych⁴⁴,
- polityczne konsekwencje działania określonych formuł systemu wyborczego dla poszczególnych partii zależały przede wszystkim od zachowań wyborczych ich elektoratów.

Podobnie jak we Włoszech, również rosyjski system wyborczy rozczarował wielu, którzy oczekiwali, że zaowocuje on mniejszą liczbą partii politycznych. System ten, z pewnymi modyfikacjami, przetrwał jednak ponad dekadę. Pomimo że nie realizował w pełni preferencji zainteresowanych podmiotów, to jednocześnie w warunkach utrzymującej się niepewności politycznej minimalizował ryzyko nieoczekiwanych rozwiązań. Tendencje centralizacyjne nowego prezydenta Władimira Putina oraz dążenie do instytucjonalizacji silnych ogólnorosyjskich partii politycznych, doprowadziły w 2005 r. do odejścia od systemu mieszanego i zastąpienia go ordynacją proporcjonalną z jednym okręgiem wielomandatowym. Również w tym wypadku nie bez znaczenie była inspiracja włoskiej zmiany⁴⁵.

4. Podsumowanie

Porównując kontekst polityczny, w jakim wprowadzano system mieszany, efekty polityczne tych zmian oraz przesłanki, jakie zadecydowały o rezygnacji z tej formuły w obydwu państwach, można stwierdzić, że:

⁴³ W dużej mierze odpowiedzialność za to ponosi fakt, że przynależność partyjna kandydata w subsystemie większościowym nie była odnotowywana na karcie do głosowania; W. Sokół, *Geneza i ewolucja, op. cit.*, s. 578–579.

⁴⁴ R.G. Moser, *The Consequences of Russia's Mixed-Member Electoral System* [w:] *Mixed-Member, op. cit.*, s. 518.

⁴⁵ W. Sokół, *Geneza i ewolucja, op. cit.*, s. 583, 587.

- przyjęcie nowych rozwiązań odbywało się w warunkach poważnego kryzysu politycznego,
- w zamierzeniu twórców ordynacji mieszanych jednym z głównych celów nowego systemu miało być wytworzenie impulsu sprzyjającego konsolidacji systemów partyjnych,
- wybór systemu mieszanego w wariacie paralelnym był wynikiem kompromisowych oczekiwań decydentów co do spodziewanych efektów politycznych; z jednej strony chciano zachować partyjny charakter wyborów, dzięki zastosowaniu segmentu proporcjonalnego, a z drugiej umożliwić zbudowanie bezpośredniej więzi pomiędzy elektoratem a kandydatami wybieranymi w okręgach jednomandatowych,
- subsystem proporcjonalny okazał się – paradoksalnie – bardziej sprzyjający partyjnej koncentracji; użyte w obu krajach formuły zawierały w sobie rozwiązania sprzyjające proporcjonalności (jeden wielomandatowy okręg wyborczy, neutralna metoda podziałów głosów na mandaty itd.),
- w obydwu wypadkach oczekiwania formułowane na podstawie prawa Duvergera nie sprawdziły się, zadziałały wręcz odwrotnie; liczba podmiotów, które uzyskały reprezentację w wyborach większościowych, przekroczyła liczbę podmiotów z wyborów proporcjonalnych kilku-, a w Rosji nawet kilkudziesięciokrotnie, przy czym liczba ugrupowań, które uzyskały więcej niż 5% mandatów w swojej części, była wyższa w subsystemie proporcjonalnym. Efektywna liczba partii parlamentarnych⁴⁶ w tym pierwszym subsystemie w każdej elekcji przewyższała analogiczną liczbę drugiego subsystemu, co stanowi ewidentne zaprzeczenie twierdzenia o automatycznie „redukcyjnym” efekcie wyborów według formuły większości względnej,
- konkretne efekty polityczne działania obydwu systemów wynikały nie tyle z ich konstrukcji „mechanicznej”, co raczej ze „strategicznych” zachowań partii politycznych (szerokie koalicje we Włoszech) i wyborców (rozdzielanie głosów pomiędzy systemami w Rosji),
- mimo że wygenerowane przez system mieszany konsekwencje polityczne rozmięły się w dużej części z oczekiwaniami autorów zmian, to jednak część zakładanych efektów została osiągnięta. W szczególności mechanizm negatywnego transferu głosów we Włoszech z całą pewnością dopomógł mniejszym ugrupowaniom (choć w nieco inny sposób niż było to zakładane), a w Rosji obydwa subsyste-

⁴⁶ Efektywna liczba partii parlamentarnych to liczba partii realnie działających w systemie partyjnymi i mająca na niego istotny wpływ.

my zadziałały zgodnie z planem, choć nie w takim zakresie, jak się spodziewano. Subsystem proporcjonalny przyczynił się do rozwoju ogólnorosyjskich partii politycznych, a większościowy do zachowania reprezentacji interesów lokalnych na forum parlamentarnym. Rezultaty subsystemu większościowego okazały się o wiele za mocne, podczas gdy w subsystemie proporcjonalnym osiągnięty efekt był zdecydowanie za mały i został jeszcze dodatkowo osłabiony przez wyniki wyborów większościowych,

- w obydwu państwach, mimo wysokiej fragmentacji sceny partyjnej, widać jednak z elekcji na elekcję postępującą tendencję do pewnej konsolidacji partyjnej i to zarówno na poziomie zachowań rywalizujących podmiotów (tworzenie sojuszy wyborczych), jak i w aspekcie ilościowym (sukcesywny spadek liczby partii, powiększenie frakcji ugrupowania o największej liczbie mandatów w parlamencie, zmniejszenie liczby podmiotów dysponujących co najmniej jednym mandatem itd.). Oznacza to, że z upływem czasu zarówno wyborcy, jak i partie polityczne zaczęły „przystosowywać” się do logiki funkcjonowania tych systemów,
- przyjęcie systemu mieszanego, a zwłaszcza jego późniejsze porzucenie, było w wypadku obydwu państw wynikiem politycznej kalkulacji decydentów, a nie racjonalnej refleksji na temat jego konsekwencji.

Jak widać z powyższej analizy, właściwie zaprojektowany system mieszany może skutecznie połączyć w jednej formule cechy z „obydwu światów”, choć niekoniecznie jako ich prosta wypadkowa i nie zawsze w aspekcie tylko „tego, co w nich najlepsze”. Kontekst polityczny, w jakim funkcjonuje system mieszany, ma duże znaczenie dla generowanych przez niego efektów. Konsekwencje polityczne systemów mieszanych okazują się jednak o wiele bardziej złożone niż by to wynikało z prostej kalkulacji zakładającej, że łączą one w sobie rezultaty działania obydwu tradycyjnych ordynacji. Systemy te, i to nawet w wariacie paralelnym, a więc teoretycznie sprzyjającym niezależności funkcjonowania każdego z subsystemów, okazują się nie tylko i wyłącznie sumą swoich części składowych.

Na zakończenie należy zauważyć, że mieszane systemy wyborcze nie stanowią panaceum na wszystkie bolączki tradycyjnych systemów proporcjonalnych i większościowych. Należy też pamiętać, że jest to dość pojemna kategoria, w której zawiera się wiele zróżnicowanych pod względem technicznym rozwiązań. Właściwie zaprojektowana ordynacja mieszana umożliwia mimo wszystko realizację konkretnych celów założonych przez politycznych decydentów pod warunkiem ich wcześniejszego sprecyzowania.

W konsekwencji, dzięki takim „hybrydowym” systemom łączy się w jednej formule zalety, ale czasami też wady, tradycyjnych ordynacji. Z drugiej strony systemy te, przez fakt „pomieszania” różnych rozwiązań, wywołują często zaskakujące efekty polityczne daleko wykraczające poza to, czego można by się spodziewać na skutek połączenia systemu proporcjonalnego z większościowym.

Bibliografia

M. Bankowicz, *System partyjny Republiki Włoskiej* [w:] *Współczesne systemy partyjne wybranych państw europejskich*, red. M. Grzybowski, A. Ziemia, Wyd. Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 1996.

J.M. Colomer, *The Strategy and History of Electoral System Choice* [w:] *Handbook of Electoral System Choice*, (ed.) J.M. Colomer, Palgrave Macmillan, New York 2004.

R. D'Alimonte, *Italy: A Case of Fragmented Bipolarism* [w:] *The Politics of Electoral Systems*, (ed.) M. Gallagher, P. Mitchell, Oxford University Press, Oxford–New York 2005.

M. Duverger, *Political Parties. Their Organization and Activity in the Modern State*, Methuen, London 1967.

F. Ferrara, E. Herron, M. Nishikawa, *Mixed Electoral Systems. Contamination and Its Consequences*, Palgrave Macmillan, New York.

F. Ferrara, *Two in one: Party competition in the Italian single ballot mixed system*, „Electoral Studies” 2006, Vol. 25, No. 2.

T. Kostadinova, *Do mixed electoral systems matter?: a cross-national analysis of their effects in Eastern Europe*, „Electoral Studies” rok Vol. 21, No. 1.

L. Massicotte, A. Blais, *Mixed electoral systems: a conceptual and empirical survey*, „Electoral Studies” rok Vol. 18, No. 3.

B. Michalak, A. Sokala, *Leksykon prawa wyborczego i systemów wyborczych*, Wolters Kluwer Polska, Warszawa 2010.

Mixed-Member Electoral Systems: The Best of Both Worlds?, (ed.) M. Shugart, M. Wattenberg, Oxford University Press, Oxford 2001.

D. Nohlen, *Prawo wyborcze i system partyjny*, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2004.

S. Parker, P. Natale, *Parliamentary elections in Italy, May 2002*, „Electoral Studies” 2002, Vol. 21, No. 4.

A. Renwick, Ch. Hanretty, D. Hine, *Partisan self-interest and electoral reform: The new Italian electoral law of 2005*, „Electoral Studies” 2009, Vol. 28, No. 3.

A. Reynolds, B. Reilly, A. Ellis, *Electoral System Design: The New International IDEA Handbook*, IDEA, Stockholm 2005.

W. Sokół, *Geneza i ewolucja systemów wyborczych w państwach Europy Środkowej i Wschodniej*, Wydawnictwo UMCS, Lublin 2007.

A. Żukowski, *Systemy wyborcze. Wprowadzenie*, Wyd. Wyższej Szkoły Pedagogicznej, Olsztyn 1999.

Z. Witkowski, *Reforma włoskiego prawa wyborczego do Izby Deputowanych i do Senatu Republiki z 4 sierpnia 1993 r.*, „Przegląd Sejmowy” 1995, nr 3.

www.idea.int.

www.electionguide.org.